

Θεωρίες Συνωμοσίας

Δ. Μιχαλόπουλος, *Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ, Η ΑΛΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ*, εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 1997, 94 σ.

Χάρης Εξερτζόγλου

Το βιβλίο του Δημήτρη Μιχαλόπουλου, *Εθνικός Διχασμός, η άλλη διάσταση*, δεν αποτελεί σύμφωνα με τον ίδιο τον συγγραφέα μια Ιστορία του Εθνικού διχασμού. Ο Μιχαλόπουλος επιχειρεί να εξετάσει τον ρόλο των θρησκευτικών δοξασιών στη διαμόρφωση πολιτικών καταστάσεων. Ο Διχασμός αποτελεί το πεδίο εκείνο στο οποίο η λειτουργία των θρησκευτικών δοξασιών εμφανίζεται να έχει ιδιαίτερη βαρύτητα. Έτσι τα ερωτήματα τα οποία παρουσιάζονται στον αναγνώστη, –ποιοι και πώς προκάλεσαν το διχασμό– συνδέονται εξαρχής με την υπόθεση ότι πέρα από τα γνωστά αίτια επέδρασαν τότε και «υπόγεια ρεύματα η ύπαρξη των οποίων μόλις τώρα αρχίζει να γίνεται ευρύτερα αντιληπτή» (σ. 12), ρεύματα τα οποία ο συγγραφέας επιχειρεί να προσδιορίσει στις σελίδες που ακολουθούν. Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια που αποτελούν δύο διαφορετικές ενότητες. Το πρώτο κεφάλαιο, «Ο καμβάς των γεγονότων», παρουσιάζει τις απόψεις του συγγραφέα σχετικά με την πορεία των γεγονότων που οδήγησαν στο διχασμό. Το τρίτο κεφάλαιο, «Το ζήτημα του ελληνικού ναυτικού», εξετάζει την πορεία συγκρότησης του ελληνικού πολεμικού ναυτικού κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι τις αρχές του 20ού, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «Συμπεράσματα», ο Μιχαλόπουλος ανακεφαλαιώνει κάποιες από τις σκέψεις του καταλήγοντας στα συμπεράσματά του. Στα τρία αυτά κεφάλαια προστίθεται το δεύτερο, με τίτλο «Το υποχθόνιο ρεύμα», το οποίο, κατά την άποψή μου, παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον διότι χωρίς να έχει στενή οργανική σχέση με τα υπόλοιπα λειτουργεί ως ερμηνευτικό πλαίσιο. Στο κεφάλαιο αυτό ο Μιχαλόπουλος επιχειρεί να αποδείξει την ύπαρξη μιας λανθάνουσας σύγκρουσης, ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους που αντιμάχονται ο ένας τον άλλον με σφοδρότητα. Η χρήση της λέξης «υποχθόνιο» με τη διπλή σημασία της δίνει εξαρχής στον αναγνώστη την διάσταση μιας σύγκρουσης που δεν είναι απλώς υπόγεια αλλά διενεργείται από ύπουλες δυνάμεις. Η σύγκρουση αυτή οργανώνεται γύρω από την αντιπαράθεση των ατλαντικών χωρών, που αποτελούν «βασικά οι χώρες της θρησκευτικής μεταρρύθμισης ...χώρες στις οποίες έχει κατασχύσει το πνεύμα που άρχισε με το Λούθηρο και κορυφώθηκε με τα γεγονότα των ετών 1789-92 στη Γαλλία» (30) με τη μοναρχική Ρωσία και ευρύτερα τον ορθόδοξο χριστιανικό κόσμο και την Ιαπωνία. Τι ακριβώς όμως βρίσκεται πίσω από τη σύγκρουση αυτή; Ουσιαστικά το διακριτό χαρακτηριστικό των δύο κόσμων, αν και δεν περιορίζεται, παραδειγματοποιείται στην εχθρική στάση του ρωσικού κράτους και του ρωσικού λαού απέναντι στους Εβραίους της επικράτειάς του, η οποία,

ως υπονοείται, έχει μια ιδιαίτερη ιστορική διάσταση και βάθος χρόνου (33). Έτσι ενώ στις ατλαντικές χώρες η θέση των Εβραίων είναι προνομιακή και η επιρροή τους ιδιαίτερα αισθητή, στο ρωσικό κράτος, αντίθετα, οι εβραίοι αντιμετωπίζονται με ανοικτή εχθρότητα. Γιατί όμως η θέση των Εβραίων έχει τόση σημασία; Διότι, κατά τον Μιχαλόπουλο, η ιουδαϊκή θρησκεία δεν αποδέχεται την αθανασία της ψυχής γεγονός που έχει «βαρύτερες πολιτικές επιπτώσεις», καθώς η απόρριψη της αθανασίας της ψυχής οδηγεί στην απόρριψη της αντικειμενικής αλήθειας και την πρόσληψη της αλήθειας ως καθαρά υποκειμενικής υπόθεσης. Το χαρακτηριστικό αυτό γνώρισμα του ιουδαϊσμού αποτελεί το δογματικό υπόστρωμα της επαφής που θα επιτρέψει, σύμφωνα με τον Μιχαλόπουλο, την επαφή των εβραίων με τη μεταρρύθμιση του Λούθηρου ο οποίος προσανατολίστηκε προς μια υποκειμενική αντίληψη της αλήθειας. Με αυτό τον τρόπο οι Εβραίοι όχι μόνο θα εγκλιματιστούν πλήρως και σχεδόν θα κυριαρχήσουν στις ατλαντικές χώρες αλλά θα επιβάλλουν και την εχθρική στάση προς τη Ρωσία που δεν ήταν μόνο χώρα ορθόδοξη αλλά και κράτος δομημένο σύμφωνα με τις αρχές της ορθοδοξίας (43). Με ανάλογο τρόπο ο Μιχαλόπουλος αντιμετωπίζει και την εύνοια που θεωρεί ότι δείχνουν τα δυτικά κράτη απέναντι στη Βουλγαρία όταν επιχειρεί να αξιολογήσει τη βουλγαρική στάση κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τον συγγραφέα η συμπάθεια αυτή δεν μπορεί να γίνει κατανοητή εάν δεν ληφθεί υπόψη ο θρησκευτικός παράγοντας που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι οι γνωστικές δοξασίες. Οι δοξασίες αυτές που οδήγησαν στη δημιουργία των αιρετικών κινήσεων των Παυλικιανών και των Βογόμελων επέδρασαν δραστικά στον βαλκανικό χώρο και επηρέασαν τους σλαβικούς πληθυσμούς της περιοχής. Κατά τον Μιχαλόπουλο, οι Βούλγαροι (ο λαός) στράφηκαν προς το βογομιλισμό όταν αισθάνθηκαν ότι η αποδοχή της χριστιανικής ορθοδοξίας από τον βούλγαρο ηγεμόνα Boris τον 9ο αιώνα θα ενίσχυε τη θέση των Ελλήνων (49). Από το σημείο αυτό και μετά οι Βούλγαροι ως Βογόμελοι επεξέτειναν την επιρροή των γνωστικών δοξασιών στην δυτική Ευρώπη. Το αόρατο νήμα συνδέει πια τους γνωστικούς με τους Λουθηρανούς και τους Καλβινιστές και τα παρακλάδια τους στο Νέο Κόσμο. Η σχέση έχει εδραιωθεί: «Η ουρά του όφεως βρίσκεται στην Ασία μα η κεφαλή του στη Βρετανία και τη Βόρεια Αμερική» (53). Οι Εβραίοι και οι Πουριτανοί, ως φορείς του υποχθόνιου ρεύματος, θα επηρεάσουν αισθητά την πολιτική του Ατλαντικού κόσμου, και των Η.Π.Α. ειδικότερα εναντίον του ορθόδοξου κόσμου, ενώ θα αντιμετώπισουν τους συγγενείς θρησκευτικά βουλγάρους με συμπάθεια.

Η αλήθεια είναι ότι ο αναγνώστης μένει εμβρόντητος μπροστά στις συνέπειες που έχει αυτή η αποκάλυψη για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη του 20ού αιώνα. Στο μέτρο όμως που η κριτική ικανότητα δεν τον έχει εγκαταλείψει κατανοεί εύκολα τόσο τις αδυναμίες αυτής της θεώρησης όσο και τις πολιτικές στοχεύσεις της. Κατ' αρχήν το συγκεκριμένο μέρος του βιβλίου βρίσκεται ανακριβιών. Για παράδειγμα, η ιστορική διάσταση που δίνεται στην «ατλαντική κοινότητα» στηρίζεται στην κατάχωση του πνεύματος της θρησκευτικής μεταρρύθμισης και της γαλλικής επανάστασης. Ακόμη και αν κανείς μπορούσε να διακρίνει καθαρά την ενότητα ανάμεσα σε αυτά τα δύο στοιχεία μένει έκπληκτος από το γεγονός ότι στην κοινότητα της μεταρρύθμισης συμπεριλαμβάνονται συλλήβδην μαζί με την βόρειο Αμερική, τη Βρετανία, την Ολλανδία και τις Σκανδιναβικές χώρες, και ο σκληρός πυρήνας των καθολικών χωρών όπως, η Γαλλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιταλία. Αντίθετα η Γερμανία δεν συνηγορείται στα δύο στρατόπεδα. Ο Μιχαλόπουλος καθόρθως να καταργήσει τις θρησκευτικές αντιπαράθεσεις και τους θρησκευτικούς πολέμους, που χάραξαν την πορεία της ευρωπαϊκής ιστορίας, αλλά και τις συγκρούσεις της νεώτερης εποχής μέσα σε λίγες γραμμές. Κατά παράδοξο τρόπο θα αυτοαναιρεθεί όταν επιχειρεί να δώσει στην ατλαντική κοινότητα μια πολιτική διάσταση, δηλαδή να την παρουσιάσει ως κοινότητα ηγεμονευόμενη από τις Η.Π.Α. Σε ανάλογο οικοδόμημα εδράζεται η διατύπωση ότι ο αντισημιτισμός αποτέλεσε αποκλειστικά χαρακτηριστικό της ορθόδοξης Ρωσίας, καθώς είναι ευρύτερα γνωστό ότι αφορούσε πολλές από τις χώρες που εντάσσονται στην ατλαντική κοινότητα, όπου και εκδηλώθηκε, με ιδιαίτερη οξύτητα, ακόμη και κατά την νεώτερη εποχή. Επιπλέον, απορία προκαλεί η κατηγορηματικότητα της διατύπωσης ότι ο ιουδαϊσμός δεν αποδέχεται την αθανασία της ψυχής. Δεν γνωρίζουμε πού ακριβώς ο συγγραφέας άντλησε την πληροφορία αυτή, καθώς η αναφορά στον Γίβωνα όχι μόνο δεν είναι επαρκής αλλά είναι και ανακριβής. Αντίθετα, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η αθανασία της ψυχής δεν τονίζεται με έμφαση σε πρώιμα εβραϊκά κείμενα αποτελεί συστατικό στοιχείο της ιουδαϊκής θρησκείας καθώς, υπό την επίδραση του νεοπλατωνισμού, έγινε αντικείμενο ιδιαίτερης επεξεργασίας από πολλούς εβραίους θεολόγους της ταλμουδικής και της καρβαλικής παράδοσης. Συνεπώς το δογματικό υπόστρωμα που υποτίθεται ότι συνέχει την «ατλαντική κοινότητα» απλώς δεν υφίσταται. Επιπλέον η αναφορά στον Λούθηρο και τον Καλβίνο και την υποκειμενική αντίληψη της αλήθειας που προωθούν είναι τουλάχιστον άστοχη. Η θρησκευτική μεταρρύθμιση μπορεί να αμφισβητεί το δι-

καίωμα της επίσημης καθολικής εκκλησίας να ερμηνεύει τον θείο λόγο κατά βούληση αλλά ούτε οδηγείται στην αμφισβήτηση του θεού ούτε αποτελεί κοσμικό κίνημα. Στο σημείο αυτό η διατύπωση της συγγένειας (συνεννόησης) προτεσταντισμού/ιουδαϊσμού με βάση την αναλογία του δόγματος του προορισμού με την αντίστοιχη θέση του περιούσιου λαού είναι αυθαίρετη. Ακόμη, όμως, και αν υποθέσει κανείς την ύπαρξη επιρροών του ιουδαϊσμού στον προτεσταντισμό παραμένει αυθαίρετο το συμπέρασμα ότι η επίδραση αυτή επέτρεψε τον εγκλιματισμό και την κυριαρχία των εβραίων στην Βρετανία και τις Η.Π.Α. λόγω του ότι εκεί είχαν επίδραση οι καλβινιστικές θεωρίες. Οι αλληλεπιδράσεις των μονοθεϊστικών θρησκειών, και όχι μόνο, είναι γνωστές πολύ πριν τον 16ο αιώνα και οι συνέπειές τους είχαν διαφορετικό αντίκτυπο στις σχέσεις των αντίστοιχων θρησκευτικών κοινοτήτων. Ανάλογες διαπιστώσεις μπορούν να γίνουν σχετικά με τις υποθέσεις του συγγραφέα για τους Βουλγάρους. Πράγματι ο Βογομιλισμός απέκτησε επιρροή σε σλαβικές κοινότητες του βαλκανικού χώρου αλλά τούτο δεν συνεπάγεται ότι οι Βούλγαροι υπήρξαν Βογόμελοι στο σύνολό τους ούτε ότι η υιοθέτηση του Χριστιανισμού από τη συντριπτική πλειοψηφία των βουλγαροφώνων υπήρξε προσχηματική. Επιπλέον είναι τουλάχιστον αφελές να ισχυρίζεται κανείς ότι η «υπόγεια παράδοση» των Βογομιλών συνδέει τους Βούλγαρους με τους Εβραίους και τους Λουθηρανούς, οι οποίοι όντας πολιτικά κυρίαρχοι στις Η.Π.Α. αναγνωρίζουν τις συγγενείς τους με τους σύγχρονους Βουλγάρους και τους περιθάλπουν με συμπάθεια. Δεν γνωρίζουμε πώς κατέληξε ο Μιχαλόπουλος στη θέση ότι οι δυτικοί συμπαθούναν τους Βούλγαρους περισσότερο από τους Σέρβους π.χ. ή τους Έλληνες διότι αυτό δεν προκύπτει από πουθενά. Ούτε χρειάζεται να επαναλάβουμε τη μάλλον κοινότυπη διαπίστωση ότι τα κρατικά συμφέροντα στη νεώτερη εποχή δεν επηρεάζονται από τέτοιου είδους συμπάθειες που ακόμη και αν υπήρξαν εντάσσονται σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο και επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες. Η βουλγαρική στάση υπαγορεύθηκε από τις συνέπειες της βαλκανικής σύρραξης που προηγήθηκε και η «καιροσκοπική» πολιτική της Βουλγαρίας δεν υπήρξε μοναδικό φαινόμενο αλλά ήταν αποτέλεσμα μιας λανθασμένης, όπως προέκυψε, εκτίμησης της κατάστασης και των συσχετισμών. Εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι η Βουλγαρία δεν έτυχε κάποιας ιδιαίτερα προνομιακής μεταχείρισης κατά τις μεταπολεμικές διευθετήσεις. Πάντως, αν πράγματι η θέση περί της λανθάνουσας σύγκρουσης είναι σωστή, τότε όλο το σκεπτικό του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου μοιάζει να είναι παράλογο. Οι ατλαντικές χώ-

ρες, μέρος τους τέλος πάντων, συμμαχούν με την ορθόδοξη Ρωσία, ενώ η συγγενής Βουλγαρία βρίσκεται στο αντίπαλο στρατόπεδο. Αλλά τι σχέση έχουν όλα αυτά με τον Εθνικό Διχασμό; Η απάντηση νομίζω είναι σαφής αν και το συμπέρασμα δεν είναι καθόλου πρωτότυπο. Ο Εθνικός Διχασμός προκύπτει ως αποτέλεσμα της δράσης ξένων παραγόντων και όχι ως προϊόν των «μειονεκτημάτων του ελληνικού χαρακτήρα όπως συχνά παρουσιάζεται» (80). Η ξένη όμως παρέμβαση ξεφεύγει από το πλαίσιο των ερμηνειών που γνωρίζαμε, συνδέεται άμεσα με την υποτιθέμενη λανθάνουσα σύγκρουση και κατά συνέπεια ο Εθνικός Διχασμός εμφανίζεται ως τμήμα των συνεπειών αυτής ακριβώς της σύγκρουσης και έτσι αποκτά την άλλη του διάσταση. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στην πραγμάτευση του διχασμού υπεισέρχονται συνεχώς κρίσεις και υποθέσεις για επεισόδια του Μεγάλου Πολέμου τα οποία κατά τον Μιχαλόπουλο είναι ενδεικτικά της σύγκρουσης αυτής. Ο Μιχαλόπουλος, για παράδειγμα, απέκτησε επιρροή σε σλαβικές κοινότητες του βαλκανικού χώρου αλλά τούτο δεν συνεπάγεται ότι οι Βούλγαροι υπήρξαν Βογόμελοι στο σύνολό τους ούτε ότι η υιοθέτηση του Χριστιανισμού από τη συντριπτική πλειοψηφία των βουλγαροφώνων υπήρξε προσχηματική. Επιπλέον είναι τουλάχιστον αφελές να ισχυρίζεται κανείς ότι η «υπόγεια παράδοση» των Βογομιλών συνδέει τους Βούλγαρους με τους Εβραίους και τους Λουθηρανούς, οι οποίοι όντας πολιτικά κυρίαρχοι στις Η.Π.Α. αναγνωρίζουν τις συγγενείς τους με τους σύγχρονους Βουλγάρους και τους περιθάλπουν με συμπάθεια. Δεν γνωρίζουμε πώς κατέληξε ο Μιχαλόπουλος στη θέση ότι οι δυτικοί συμπαθούναν τους Βούλγαρους περισσότερο από τους Σέρβους π.χ. ή τους Έλληνες διότι αυτό δεν προκύπτει από πουθενά. Ούτε χρειάζεται να επαναλάβουμε τη μάλλον κοινότυπη διαπίστωση ότι τα κρατικά συμφέροντα στη νεώτερη εποχή δεν επηρεάζονται από τέτοιου είδους συμπάθειες που ακόμη και αν υπήρξαν εντάσσονται σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο και επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες. Η βουλγαρική στάση υπαγορεύθηκε από τις συνέπειες της βαλκανικής σύρραξης που προηγήθηκε και η «καιροσκοπική» πολιτική της Βουλγαρίας δεν υπήρξε μοναδικό φαινόμενο αλλά ήταν αποτέλεσμα μιας λανθασμένης, όπως προέκυψε, εκτίμησης της κατάστασης και των συσχετισμών. Εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι η Βουλγαρία δεν έτυχε κάποιας ιδιαίτερα προνομιακής μεταχείρισης κατά τις μεταπολεμικές διευθετήσεις. Πάντως, αν πράγματι η θέση περί της λανθάνουσας σύγκρουσης είναι σωστή, τότε όλο το σκεπτικό του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου μοιάζει να είναι παράλογο. Οι ατλαντικές χώ-

υπόνοιες περί συνωμοσίας οι οποίες, ωστόσο, από ερμηνευτική άποψη κατέχουν προνομιακή θέση. Σύμφωνα με τον συγγραφέα ο Κωνσταντίνος είχε δίκαιο στις επιλογές του αλλά δεν συνέλαβε την «αόρατη» σύγκρουση της Ατλαντικής κοινότητας με την ορθόδοξη Ανατολή. Αντίθετα ο Βενιζέλος είχε «εναργέστερη εποπτεία της πραγματικότητας» και πίστευε ακράδαντα στην νίκη της Entente καθώς τον «οιστρηλατούσε» ο Β. Ζαχάρωφ, όργανο της βρετανικής πολιτικής. Ωστόσο, το δράμα του Διχασμού, τα αδιέξοδα ή οι προοπτικές της ελληνικής πολιτικής ζωής κατά την περίοδο αυτή δεν ερμηνεύονται τελικά παρά από μία μονοδιάστατη και καθαρά συνωμοτικού τύπου υπόθεση. Από τις προθέσεις αντίπαλων εβραϊκών κύκλων σχετικά με το μέλλον της Τουρκίας. Ενώ ο Βενιζέλος εμφανίζεται συνδεδεμένος με το σιωνιστικό ρεύμα που εκπροσωπούν οι Rotcschild, το οποίο επιθυμούσε την κατάλυση του τουρκικού κράτους (78), η αποτροπή της ολοκλήρωσης του ελληνικού ονείρου και της βενιζελικής πολιτικής αποδίδεται στις Η.Π.Α. και τον πρόεδρο Wilson που συνέπλεαν με «άλλο ρεύμα εβραϊκής προέλευσης σκοπός του οποίου ήταν η διατήρηση της Τουρκίας» (80). Ομολογώ πως η ερμηνεία αυτή είναι πράγματι πρωτοφανής, τουλάχιστον στο πλαίσιο ακαδημαϊκών μελετών. Με τον τρόπο αυτό οι εβραίοι αποκτούν και αυτοί τη θέση τους στον όμιλο των «ξένων υπεύθυνων» για τα ελληνικά δεινά. Πάντως ο αναγνώστης δεν πρέπει να ξαφνιασθεί για το μέγεθος των συνεπειών της εβραϊκής συνωμοσίας που δεν περιορίζεται στην Ελλάδα αποκλειστικά. Ανάμεσα στα άλλα ο συγγραφέας χρεώνει τους εβραίους με τη «συνωμοσία» εναντίον της ορθόδοξης εκκλησίας τον 15ο αιώνα, αλλά και την μορφή που πήρε η γερμανική υποχώρηση πριν το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η γερμανική στρατιωτική ηγεσία απώλεσε την εμπιστοσύνη της στην γερμανική πολεμική οικονομία, τις βασικές γραμμές της οποίας χάραξε, σύμφωνα με τον Μιχαλόπουλο, ο εβραίος βιομήχανος W. Rathenau. Ας υπενθυμίσουμε ότι τούτη η ερμηνεία αποτελεί μέρος της χιτλερικής ερμηνείας της γερμανικής ήττας.

Είναι πιστεύω προφανές ότι το ερμηνευτικό σχήμα του Μιχαλόπουλου, πέραν των ανακριβειών στις οποίες στηρίζεται, δεν αποτελεί παρά μια ακόμη εκδοχή της θεωρίας της συνωμοσίας και για τούτο είναι παντελώς ακατάλληλο για την ερμηνεία του Διχασμού ή οποιουδήποτε άλλου ιστορικού φαινομένου.

Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσης,
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ
ΣΤΟΝ ΕΜΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ,
Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1996, 280 σ.

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη

Η ΙΣΤΟΡΙΑ των κοινωνικών επιστημών και ειδικότερα της κοινωνιολογίας στον τόπο μας, από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα, ως ιστορία συγκεκριμένων διανοουμένων, ιδεών, δραστηριοτήτων και θεσμών στα πλαίσια συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων, παρά το πολύπλευρο ενδιαφέρον που εμφανίζει και την εθνική μπορεί να πει κανείς σημασία της, παραμένει ακόμη έργο ανολοκλήρωτο. Το έργο αυτό που αντιπροσωπεύει μια συναρπαστική πρόκληση για τους κοινωνικούς επιστήμονες της χώρας μας είναι βέβαια ευκαίριο σταδιακά να ολοκληρωθεί.

Ο κοινωνιολόγος Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσης ανταποκρίθηκε με επιτυχία στην πρόκληση αυτή συγγράφοντας την πρώτη φάση της ιστορίας της ανάπτυξης της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα από την εποχή των αρχών του αιώνα, όταν την πρωτοεισήγαγαν από την κεντρική και δυτική Ευρώπη ορισμένοι διανοούμενοι και πολιτικοί μας στον χώρο της ελληνικής διάνοησης (όπως ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος) μέχρι το 1936, όταν η δικτατορία του Μεταξά σήμανε και το τέλος «της μεσοπολεμικής κοινωνιολογικής μόδας».

Πριν από τη δημοσίευση του βιβλίου του Αλέξανδρου-Ανδρέα Κύρτση *Κοινωνιολογική σκέψη και εκσυγχρονιστικές ιδεολογίες στον ελληνικό μεσοπόλεμο* (1996) η ελληνική βιβλιογραφία είχε να επιδείξει, από ό,τι γνωρίζω, μόνο δυο μελετήματα (του 1967 και του 1987) για τους τρόπους με τους οποίους καλλιεργήθηκε η κοινωνιολογία στην Ελλάδα προπολεμικά από τους τότε πρωταγωνιστές της ιστορίας της¹. Όμως, για πρώτη φορά στο πρόσφατο έργο του Α.-Α. Κύρτση η ιστορία αυτή αποτέλεσε αντικείμενο μιας ξεχωριστής εμπεριστατωμένης και λεπτομερειακής μελέτης· ακόμη κυριότερο, εντελώς πρωτοποριακό χαρακτήρα έχει η προσπάθεια του συγγραφέα να τοποθετήσει τις τότε εισαγόμενες στον τόπο μας κοινωνιολογικές ιδέες στο ευρύτερο νοηματικό πλαίσιο από το οποίο προήλθαν και στον κοινωνικο-πολιτικό χώρο στον οποίο κυκλοφορούσαν στη Γαλλία και ιδίως στη Γερμανία τα ταραγμένα χρόνια του μεσοπολέμου. Την εποχή εκείνη ιδίως η γερμανική κοινωνιολογία φαίνεται να απομακρύνεται όλο και περισσότερο από τις ιδέες κλειδιά των κλασικών κοινωνιολόγων στις οποίες κυριαρχούσε η χειραφέτηση της κοινωνιολογικής σκέψης από οποιαδήποτε μεταφυσική και η επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων που συνδέονταν με τη νεωτερικότητα με τη χρήση ορθολογικών-επιστημονικών μέσων.

Με το δυσχερές αυτό εγχείρημα καταπιάνεται ο συγγραφέας στο πρώτο κεφάλαιο του έργου του «Η μεσοπολεμική κρίση των εκσυγχρονιστικών ιδεών» (σσ. 21-117) για να φωτίσει πληρέστερα την ελληνική περίπτωση. Το κύριο ερώτημα που